

ALTERNATYVŪS ŠEIMOS KŪRIMO MODELIAI, DIRBTINIS APVAISINIMAS BEI VAIKO TEISĖS IR INTERESAI

Kazimieras Meilius *

Marius Jonaitis **

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4593
Elektroninis paštas kazimeil@vlnensis.lt ; marius.jonaitis@kat.lt*

Pateikta 2007 m. lapkričio 21 d., parengta spausdinti 2008 m. vasario 26 d.

Santrauka. Šiuolaikinė visuomenė ir teisė nuolatos revizuoja santuokos ir šeimos sampratą, kuria ir institucionalizuoja naujus, tradicinei šeimai alternatyvius šeimos kūrimo modelius, dažnai grindžiamus ne žmogaus prigimtimi, o išimtinai besiremiančius asmeniniais suaugusiųjų interesais, paliekant nuošalyje vaikų teises ir teisėtus interesus. Straipsnyje plačiau diskutuojama apie tai, kaip tradicinio šeimos ir santuokos modelio, t. y., vyro ir moters sąjungos keitimas alternatyviais šeimos kūrimo modeliais, pavyzdžiui, įteisinant dviejų tos pačios lyties asmenų santuokas, savo ruožtu turi įtakos tėvystės instituto turiniui. Šiuo aspektu reikšminga tai, jog greta biologinės tėvystės sampratos formuojasi psichologinė tėvystė, tolydžio įgaunanti svaresnę reikšmę tiek įstatymų leidybos procese, tiek teismų praktikoje. Psichologinės tėvystės problema savo ruožtu glaudžiai susijusi su dirbtiniu apvaisinimu, vienu iš faktorių, sąlygojančių tokios tėvystės sampratos formavimąsi. Pagrindinį publikacijos tikslą sudaro šių socialinių, o kartu ir teisinių reiškinių įtakos vaiko teisėms bei interesams analizė.

Pagrindinės sąvokos: santuoka, šeima, suaugusiųjų teisės ir interesai, vaiko teisės ir interesai, homoseksualumas, prokreacija, reprodukcija, biotechnologijos.

ĮVADAS

Požiūris į teisę kaip į leidimų ir paliepiamų vienovę padeda nustatyti pirminę termino *teisė* prasmę. Tiesa yra tada, kai žmogaus praktika yra patikrinama tuo, kaip atitinka idėjinis sąmonės vaizdiny ir objektyviosios tikrovės faktas. Šis atitikmuo visus žmones sulygina, suvienodina individualias nuomones, jeigu nori, kad jų žinojimas būtų vienodai reikšmingas ir praktiškai rezultatyvus. Subjektinių teisių ir pareigų vienovė, prof. Alfonso Vaišvilos nuomone, reikšminga tuo, kad ji atskleidžia demokratinę teisės prigimtį, t. y. vienodą visų žmonių prigimtinių vertingumą, jų teisinę lygybę, draudžia bet kokią diskriminaciją, įpareigoja derinti priešingus interesus, suteikiant jiems subjektinių teisių ir pareigų vie-

novės pavidalą ir prasmę. Disproporcija, A. Vaišvilos nuomone, remiantis teisių persvara prieš pareigas gali būti sąmoninga akcija (o taip istorijoje yra buvę), suteikianti privilegijuotą padėtį visuomenėje. Tik pripažinus, kad nėra objektyvios tiesos, visos nuomonės laikomos vienodos vertės. Tokia nuomonė tampa savitiksliu dalyku ir nustoja buvusi keliu į tiesą. Tai rodo, kad tiesa ir teisė kyla iš subjektinių teisių ir pareigų pusiausvyros, kurios paskirtis yra norminti, vienodinti ne tik žmonių elgesį, bet ir jų dvasią. Todėl objektinė teisė tampa visiems bendru reikalaujamo elgesio modeliu, pagrįstu subjektinių teisių ir pareigų pusiausvyra, derinant savo naudą su artimo nauda. Objektinioji tiesa parodo, kaip konkretaus asmens (institucijos) elgesys neperžengia teisių bei pareigų pusiausvyros ir priešingu atveju, remiantis objektyviaja tiesa, nustatoma, kaip asmuo sugriovė tą pusiausvyrą nevykdydamas jo teises legalizuojančių pareigų, tokiu būdu sugriaudamas asmens teisinį statusą, sukeldamas nelygybę, nes teisės viršijo parei-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius.

** Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros docentas.

gas. Todėl kur negalima nustatyti objektyvios tiesos, ten negali būti įgyvendinamas ir teisingumas, nes tuo pačiu tampa neaišku, kiek asmuo, naudodamasis subjektyvėmis teisėmis, realiai nevykdė savo pareigų [1, p. 99–111].

Institucinės tvarkos ištakos yra paties asmens ir kitų atliekamų veiksmų tipizavimas. Tačiau, kad veiksmo formos būtų tipizuotos, jos privalo turėti objektyvią prasmę. Veiksmą ir jo prasmę suvokus be sąsajos su individualiais jo atlikimo atvejais ir su subjektyviais su juo susijusiais procesais, visuotinai žinomų veiksmų atlikėjų kartojamus veiksmus gali pakartoti bet kuris kitas atitinkamo tipo veikėjas. Toks veikėjas iš pirmo žvilgsnio tapatinasi su socialiai objektyvuoto elgesio tipu, bet vėl nutolsta, kai vėliau apmąsto savo elgesį. Taip jie tampa ne unikalūs individai, o tipai. Taip atsirandantys vaidmenys – tai veikėjų tipai. Tipinių vaidmenų per savo patirtį ir vaidmenis konstravimas pereina prie institucinio atsiradimo. Ir kai individo atliekami vaidmenys įtvirtinami, jam atrodo, kad pasaulis yra subjektyviai realus. Institucionalizavus vaidmenis atsiranda kontroliavimas, nes legitimatizavus instituciją jai suteikiamas normatyvinis pobūdis praktiniams jos imperatyvams. Tam tikru būdu tipinių vaidmenų atlikėjus galima versti elgtis, būtent taip, o ne kitaip, nes jų vaidmenys reprezentuoja institucinę tvarką. Todėl vaidmenų analizė yra itin svarbi žinojimo sociologijai, kad geriau būtų suprasta, kada visuomenėje objektyvuoti pasauliai ir atskiriems individams tampa subjektyviai realūs [2, p. 95–103].

Institucijos, skirtos kontroliuoti žmogaus elgesį, nustato iš anksto apibrėžtus elgsenos modelius. Papildomų kontrolės mechanizmų prireikia tada, kai institucionalizacijos procesai nėra visi sėkmingi. Institucionalizacija gali vykti bet kurioje bendruomenei reikšmingo elgsenos srityje, ir šie procesai nebūtinai gali būti *funkciškai susiję*. Įsivaizduokime žmones ne kuriančius tėvų ir vaikų šeimą, bet pikantišką trikampį, kur dalyvauja vyras, biseksuali moteris ir lesbietė. Tai parodo, kad tokie procesai gali vykti ir vyksta, nors funkciškai ir logiškai nėra integruoti kaip socialiniai reiškiniai. Vadinausi, institucijos logika glūdi ne institucijose ir ne jų išorinio funkcionalumo apraiškose, bet jų apmąstymuose. Toks institucijų integravimas nėra imperatyvas juos sukuriantiems socialiniams procesams, nes individai, žymių sociologų Peter L. Berger ir Thomas Luckmann nuomone, atlieka veiksmus savo biografijose. Priešingai yra dėl tinkamo elgsenos taisyklių žinojimo. Žinių įgyjama tik vykstant socializacijai, t. y. individui pasisavinant objektyvuotas socialinio pasaulio struktūras. Jis apibrėžia vaidmenis, kuriuos reikia atlikti konkrečiose institucijose. Dėl to nukrypimas nuo institucinės tvarkos laikomas moraline yda, protine negalia ar nemokšiškuumu [2, p. 74–90].

Subjektyvios tikrovės pasaulis, tai visų pasaulių realyumas. Atskiro individo pasaulis yra suprantamas kaip vienas iš esamų pasaulių. Dėl to individualistas, iškilęs kaip socialinis tipas, gali migruoti iš vieno savosios tikrovės pasaulio į kitą, nes jo paties asmeninis *Aš* yra sukonstruotas iš daugelio galimų tapatumų. Taip institucionalizuotas individo elgsenys tampa vaidmeniu,

nuo kurio vienu ar kitu atveju galima atsiriboti. Žmogiškojo identiteto nesuvokimas, nuolatinis tikrovės ieškojimas ir savojo vaidmens kaitaliojimas sukelia daug didesnių padarinių, negu tik tam laisvės turėjimas ir vaidmens pakeitimas [2, p. 216].

Šiuolaikinis mokslas, kaip galutinis žmonijos raidos žingsnis, kartu yra ir pasaulio sekuliarizavimo žingsnis. Mokslas ne tik galutinai pašalina iš kasdienio gyvenimo šventumą, bet ir pasaulį palaikantį žinojimą. Kasdienis gyvenimas praranda šventą legitimaciją. Tai daroma taikant legitimaciją individualiais atvejais, ir tai yra globalus reiškinys. Konkretūs instituciniai terapijos dariniai irgi gali būti priskirti socialinės kontrolės sričiai, nes terapija užsiima nukrypimais nuo *oficialių* tikrovės apibrėžimų. Pavyzdžiui, suinstitucinus homoseksualumą, užsispyręs heteroseksualus individas tampa tikru kandidatu į terapiją, sukeltą jam kaltės jausmą dėl heteroseksualumo. Legitimatizuojant nesunkiai galima palaikyti socialiai konstruojamo pasaulio realumą, tuo pačiu neigiant visų kitų šio pasaulio neatitinkančių reiškinų ir jų interpretacijų realumą. Grėsmė socialiniams tikrovės apibrėžimams gali būti neutralizuojama, pavyzdžiui, vis labiau įtvirtinant netradiciškumui būdingus reiškinys, o tam priešiškus individus paskelbiant esant netolerantiškais, barbarais ir nevisaverčiais visuomenės nariais [2, p. 133–147].

Taigi socialiai konstruojamiems pasauliams įtakos turi konkretūs žmonės, o tai, be abejo, turi tendenciją kisti. Bet tai nereiškia, kad individai ar grupės, ikūnijantys vienokią ar kitokią tikrovę, jau žino viską. Todėl visada svarbu pažinti tą socialinę organizaciją, apibrėžiančią ir įtvirtinančią savojo žinojimo tikrovę. Galia visuomenėje yra galimybė lemti svarbiausius socialinius procesus, todėl tai yra ir galia kurti tikrovę. Tai rodo, kad subjektyvi tikrovė visada priklausoma nuo konkrečių jos įtikimumą laiduojančių struktūrų, būtent nuo konkretaus socialinio pagrindo ir socialinių procesų, reikalingų jai palaikyti [2, p. 151, 194]. Tam net tarptautiniu lygiu kuriamos atitinkamos organizacijos, pasitelkiami suinteresuoti žmonės.

Pagrindinį publikacijos tikslą sudaro tokių socialinių, o kartu ir teisinių reiškinų, kaip tradicinio šeimos, kaip vyro ir moters sąjungos, modelio pildymas bei keičimas alternatyviais šeimos kūrimo, jos formavimo būdais, modeliais, kaip antai, tos pačios lyties asmenų santuokų įteisinimas, dirbtinis apvaisinimas bei su tuo betarpiškai susijusi psichologinė tėvystė, įtakos vaiko teisėms bei interesams analizė.

Temos aktualumą lemia tai, jog šeimos ir tėvystės sampratų kaitos tendencijos daro vis intensyvesnę įtaką vaiko interesams, o tai liudija ir dažni atvejai teismų praktikoje, sukeltantys vis didesnę atgarsį visuomenėje.

Tyrimo objektas - teisės aktai bei teisės doktrina, kuriais yra keičiama ir modifikuojama šeimos, taip pat tėvystės samprata, bei realūs visuomeniniai santykiai, būtent ir atspindintys šių naujų sampratų turinį.

Atliekant tyrimą naudoti **metodai**: empirinis, lyginamasis, apibendrinimo, sisteminės analizės, loginis.

1. ŠEIMOS SAMPRATOS TRANSFORMACIJA IR TĖVYSTĖ: TĖVAS IR MOTINA AR ŠALYS A IR B?

Nors šeima yra konstitucinė vertybė ir Vakarų civilizacijos pamatas, tačiau šiandien ji išgyvena gilią krizę. Lietuvos Respublikos Seime 2007 m. spalio 12 d. vykusioje konferencijoje „Šeima besikeičiančioje visuomenėje“ Lyderystės plėtros Europos centro direktorius, teisininkas, vertęs advokato praktika keliose Europos šalyse bei Strasbūre – Alexandre Havard savo pranešimą pradėjo nuo Nobelio literatūros premijos laureato (1947), prancūzų liberalo rašytojo André Gide frazės „Šeimos, aš jūsų neapkenčiu...“, tuo pabrėždamas, kad individualistinis liberalizmas ne mažiau kaip kolektyvinis socializmas skelbia bjaurėjimąsi šeima. Kolektyvinis socializmas ir individualistinis liberalizmas turi bendras šaknis: jie abu yra didesnio XVIII a. prancūzų filosofų Švietimo epochos projekto apraiškos. Jų požiūriu, žmonės – tarsi socialinės mašinos sraigteliai. Nesuvokdamos tikrojo blogio koncepcijos, pastarosios ideologijos socialines problemas priskirdavo asocialiam žmogaus elgesiui, kurį galėtų sunaikinti „apšviestieji atstovai“ pasitelkdami socialinę inžineriją. Pabrėždamas tai, kad ne visiems europiečiams patinka Europos civilizacija, A. Havard prisiminė XX a. labiausiai pripažintą genetiką, prancūzų profesorių Jérôme Lejeune, kuris 1958 m. atrado Dauno sindromą sukeltantį geną. Iš Jungtinių Tautų konferencijos sveikatos klausimais tribūnos mokslininkas pareiškė, kad „gyvenimas yra faktas, o ne troškimas“. Pasibaisėjęs Jungtinėse Tautose progresuojančia prieš gyvybę nukreipta ideologija, jis drąsiai metė iššūkį tarptautinio renginio dalyviams: „Šiandien čia mes turime galimybę stebėti, kaip sveikatos institutas pavirsta mirties institutu“. Dėl to Lejeune daugiau nebuvo kviečiamas į tarptautines konferencijas genetikos klausimais, buvo nutraukta finansuoti jo mokslinius tyrimus, jis buvo priverstas išformuoti savo laboratoriją ir tyrimų grupę. Šiam profesoriumi vienos moters tarptautinėje konferencijoje buvo pasakyta: „Profesoriau, ar žinote, kodėl mes norime sunaikinti šeimą?... ogi todėl, kad siekiame sunaikinti judėjų-krikščionių civilizaciją“. Havard nuomone, viena brutaliausių pastarojo metodo prieš šeimą nukreiptų ardomųjų atakų buvo skatinti kurti vadinamąsias „alternatyvias šeimas“ ir jas įteisinti. Tai – porų gyvenančių kartu nesusituokus, nepriklausomai nuo lyties, teisinis pripažinimas bei teisės jiems įsivaikinti vaikus suteikimas. Teisininkui A. Havard „alternatyvi šeima“ – tai manipuliacinė sąvoka, kur pateikiama nuoroda į šeimą, kai iš tikrųjų šeimos nėra. Dažniausiai tai – nepriklausomų individų, besinaudojančių tuo pačiu šaldytuvu, sambūris. „Alternatyvios šeimos“ apibrėžimas yra manipuliacinis ir dėl to, kad jis sukuria „laisvės įspūdį“ ten, kur laisvės iš tikrųjų nėra ir kur reikia kalbėti apie vergovę – aistrų vergovę. „Tolerancija“, suprantama kaip moralinis reliatyvizmas, yra vienas tų demagoginių žodžių, nes užima teisingumo vietą. Tai rodo, kad neprivalome būti teisingi, bet privalome būti „tolerantiški“ pasirinkdami bet kokią moralinę poziciją,

net jei ši iš esmės prieštarauja moraliniam gamtos dėsniui [3].

Lietuvoje irgi yra manančių, kad šioje europietiškoje valstybėje svarstyti paruoštai šeimos politikos koncepcijai įtakos turi klerikalai, kad ji paremta italų mafijos šeimos klanu principais. Siūloma tradicinės šeimos koncepcija kategoriškai tapatinama su santuoka, pilna šeima, kurios sudėtyje tėvas, motina ir vaikai, o ne kūrybingi, talentingi individai, kurioje pripažįstamos ne asmenybės vertybės, skelbiamos valstybės gėriu, kylančiu iš žmogaus prigimties. Lietuviška šeimos politikos koncepcija teigia tradicinio mąstymo dogmas ir žmonių santykių stereotipus, grindžiamus žmonių diskriminacija šeimoje bei skatinamus formuoti anachronistinį pasaulėvaizdį šiuolaikinėje visuomenėje. Šia koncepcija siekiama išsaugoti patriarchalinę, tradicinę krikščioniškąją šeimą, tarsi pamirštant, kad religija ir demokratija yra nesuderinami dalykai, nes demokratinė sistema pripažįsta žmogaus laisvą pasirinkimą, o religinių dogmų išpažintojai jį neigia. Nepatinka, kad koncepcijoje, atkartojant klerikalų idėjas, akiai abejojama šeimos planavimu, kontraceptikų vartojimo efektyvumu, saugaus aborto tikimybe, tuo, ką pripažįsta mokslas ir patvirtina šiuolaikinė medicininė praktika. Todėl ir parengta šeimos politikos koncepcija, Lietuvos Respublikos Seimo narės Marijos Aušrinės Pavilionienės nuomone, akivaizdžiai diskriminuoja laisvą individą ir tikrai nestimuliuoja šiuolaikinio pažangaus mąstymo [4]. Dar daugiau, ta pati parlamentarė, būdama Visuomenės plėtros, reprodukcinės sveikatos ir teisių parlamentinės grupės pirmininke, grįžusi iš Manilos konferencijos, savo ataskaitoje Seimo Tarptautinių ryšių departamentui pareiškė, kad Lietuva kaip ES narė turi vykdyti tarptautinius įsipareigojimus ir kuo greičiau priimti Reprodukcinės sveikatos ir Dirbtinio apvaisinimo įstatymus, padėsiančius spręsti šalies demografines problemas (nors tuo pačiu ši parlamentarė kovoja už nevaržomą abortų legalizavimą – *aut. past.*) [5], gerinsiančius gyventojų sveikatos apsaugos paslaugas, šeimos planavimo atsakomybę. Kitaip tariant, Lietuva, nevykdydama Kairo ir Pekino rezoliucijų, pažeidžia žmogaus ir moterų teises, numatytas lytinės ir reprodukcinės sveikatos politikos. Kad būtų pasiekta pageidaujamų rezultatų, parlamentarė siūlo atriboti mokslinį požiūrį į lytinę, reprodukcinę sveikatą ir švietimą, šeimos planavimą ir švietimą nuo Katalikų bažnyčios nemokslinės, dogmatiškos pozicijos gyventojų lytinės ir reprodukcinės sveikatos bei švietimo atžvilgiu. Seimo narė mano, jog vien natūralaus šeimos planavimo propagavimas, kontracepcijos ir prezervatyvų draudimas tik dogmatiško ir moralizuojančio lytinio švietimo pripažinimas klaidina visuomenę ir siaurina šiuolaikinio žmogaus pasaulėvaizdį bei saviraiškos galimybes [6].

Atsirandant tokiai šeimos politikos konfrontacijai, galima pažvelgti, kaip šeimos politikos perversmai kito, o tuo pačiu pasireiškė ir teisėje kitose valstybėse. Pavyzdžiui, Belgijoje, prasidėjus aktyviai išplėstos šeimos politikai, buvo prieita prie to, kad santuokos ir šeimos srities pozityvieji įstatymai atsiskyrė nuo gamtos dėsnių [7, p. 140–150; 8, p. 2]. Aktyvi įstatymų leidybos kaita, kuriai įtakos turėjo naujos šeimos sampratos šalininkai,

sugriovė ne tik fundamentalius šeimos struktūros principus, bet ir privertė visus teisininkus pamiršti ligi šiol turėtą tradicinę vyro – moters santuokos sampratą ir praptintis prie naujos, politiškai nulemtos, po demokratijos šūkiu pakištos bei fundamentaliai teisiškai pakitusios santuokos ir šeimos sampratos. Dėl to svarbu pažvelgti į įstatymų leidėjo veiksmų dinamiką, kuriai įtakos turi vienokios ar kitokios politinės jėgos.

Kai 2003 m. vasario 13 d. įstatymas atvėrė galimybes sudaryti santuokas tarp tos pačios lyties asmenų, reikėjo panaikinti Civilinio kodekso nuostatas dėl santuokų, skelbusių, kad jas gali sudaryti tik skirtingų lyčių asmenys, t. y., kai sutuoktiniais tampa vyras ir moteris. Dėl to, siekiant išvengti kraujomaišos, Civilinio kodekso 162 str. turėjo būti papildytas draudimu sudaryti santuoką ne tik tarp brolio ir sesers, bet taip pat tarp dviejų brolių arba dviejų seserų. Taip pat numatoma, kad išsituokęs, buvęs vyras, privalo gauti leidimą ne tik tuo atveju, kai nori tuoktis su buvusios žmonos seserimi, bet ir su jos broliu.

Nors tais pačiais metais buvo nustatyta, kad įvaikinti gali tik susituokę ar 3 metus išgyvenę kartu skirtingos lyties asmenys, tačiau jau 2006 m. balandžio 20 d., balsuojant 34 – už, 33 – prieš ir 2 susilaikius, buvo patvirtintas siūlymas, laikantis anksčiau minėtų sąlygų, leisti įvaikinimą ir tos pačios lyties asmenims. Taigi, įteisinus tos pačios lyties santuokas, kitas žingsnis, kaip matome, buvo vaikų turėjimo klausimas, kad homoseksualūs asmenys, turėdami teisę į šeimą, galėtų gyventi kartu, o ir vaikai, turėdami tokią teisę, galėtų gyventi su jais. Vaisingumas homoseksualioje poroje gali būti pasiekiamas trim atvejais: jei vienas iš homoseksualios poros narių susilaukė vaiko su kitos lyties asmeniu prieš sudarant vedybinę sąjungą; jei paaimamas atsisakytas vaikas iš Trečiojo pasaulio šalių; susilaukus vaikų dirbtinio apvaisinimo būdu, pasinaudojant svetimomis lytinėmis ląstelėmis.

Dirbtinio apvaisinimo būdu kuriamas tėvystės modelis susilaukė palaikymo, ypač tam pritarė Belgijos Senatas. Šiuo modeliu numatyta, kad kiekvienas asmuo, nusprendęs tapti gimdytoju, gali dirbtiniu būdu tai padaryti, pasinaudodamas savo ar ne savo lytinėmis ląstelėmis (gametomis) arba embrionais. Tėvystės projekto autoriai nedarė skirtumo, ar tas asmuo yra vienas, ar gyvena poroje, susituokęs ar ne, heteroseksualus ar homoseksualus. Svarbu buvo viena – įstatymas turi atitikti gyvenimo realybę, ir jei yra du partneriai, tarp tų dviejų asmenų turi būti abipusis susitarimas, kad ateityje, atsiradus nesutarimams, tuo susitarimu būtų galima pasinaudoti sprendžiant ginčą. Belgijos įstatymų leidėjas tokiu būdu sugretino heteroseksualių ir homoseksualių porų santuokas; esant įvaikinimo atvejui, skirtingos lyties gimdytojus prilygino tos pačios lyties asmenimis; gimdytojus, kurie yra vieniši asmenys, sutapatino su asmenimis, gyvenančiais poroje. Paskutinis įstatymų leidėjos reikalingas žingsnis, kad būtų įveiktas prieštaravimas tarp belgų įstatymo ir kūno dėsnių. Siekiant, kad homoseksualių vyrų ir moterų poros vienodai galėtų pasinaudoti surogatinės motinystės paslaugomis. Be abejo,

tam kuriami įstatymų projektai, kurie yra palankūs, sprendžiant ir šį klausimą.

Parlamentinėse diskusijose vyravo du argumentai: vienas jų – apie individo laisvės suvaržymus, o antras – skirtingų gyvenimo formų lygybė. Tačiau sprendžiant politiškai angažuotas laisvės ir lygybės problemas prieš akis iškyla Prancūzijos revoliucijos emblema – Laisvė, Lygybė, Brolybė. Pasirėmus šia Industrinės revoliucijos varomąja jėga, galima nesunkiai pastebėti, kaip šeimos politikoje atsiranda laisvė – kiekvienam, lygybė – visiems, tačiau brolybė šioje trilogijoje tampa labai sumenkinta. Laisvė iškeliamą kaip pagrindinę idėją. Tuo tarpu įstatymas skatina mus palaikyti idėją ir mus įpareigoja arba apriboja mūsų laisvę. Kas norėtų atmesti šį laisvės supratimą, turėtų pasiteisinti, teigia vienas belgų senatorius. Toks išsilaisvinimas yra kaip atitikmuo ne tik žmogaus dvasios, bet ir kūno. Remiantis pliuralistinės demokratijos taisyklėmis, niekas neturi teisės nustatyti etikos elgesio taisyklių savo bendrapiliečiams, tačiau kartu, deja, pamatyti kaip kiekvienam subjektui laisvės ribas nustato kiti. Lygiai taip pat ir žmogaus kūnui. Kai atsiranda pavojus jam patirti laisvę, biomedicinos mokslas suteikia galimybes iš tokių suvaržymų išsilaisvinti, nes šio mokslo dėka ne tik nevaisingi vyrai ir moterys gali pagimdyti vaikus, tačiau jo dėka susilaukti vaikų gali ir vienišas žmogus, du vyrai ar dvi moterys, gyvenantys poroje. Šio proceso esmę sudaro tai, kad tėvystės projektuotojai su Vaisingumo (apvaisinimo) centru pasirašo sutartį, o įstatymas neriboja laisvės kaip gimti ir kada gimti. Lygybės principas panaikino skirtumą tarp tų, kurie gimė santuokoje ir tarp tų, kurie gimė ne santuokoje. Dabar visi vaikai gimdami gauna tą patį statusą. Lygiai taip pat, senatoriaus nuomone, nereikia daryti skirtumo, kai vaikai auga heteroseksualioje ar homoseksualioje šeimos aplinkoje. Abiem šiems atvejams vienodai reikia suteikti šeimos statusą, kad būtų užtikrinta teisinė apsauga. Iš anksčiau žinomos etinės nuostatos tuo atžvilgiu turi būti atšauktos, kad visais atvejais ir visiems būtų užtikrinta lygybė. Jei nevaisingos poros legaliai gali įsivaikinti vaikus, senatoriaus nuomone, kodėl negalėtų būti motinos nešiotijos (surogacija), kurios patenkintų neturinčių ir norinčių turėti vaikų, bet negalinčių turėti, poreikius. Kaip esama motinų, kurios, paliktos vyrų, vienos augina savo vaikus, kodėl vienišos moterys negalėtų susilaukti vaikų dirbtinio apvaisinimo būdu? Šiuos procesus, senatoriaus nuomone, turėtų užtikrinti demokratinė lygybė. Kas norėtų oponuoti dėl ką tik išsakyto sugretinimo bei labiau vertintų susituokusias poras dėl to, kad jose susiformuoja idealiausia aplinka vaikui augti, tam būtų priekaištaujama dėl diskriminacinio požiūrio kitų, alternatyvių šeimų, atžvilgiu. Tad joks šeimos kūrimo modelis negali būti privilegijuotas, o įstatymas visiems turi suteikti vienodas galimybes.

François Dagognet, tyrinėdamas vykstančių šeimų pokyčių evoliuciją, savo straipsnyje *La famiglia senza natura* („Šeima be prigimties“) pastebi esminį bruožą – ypač kairiosioms politinėms srovėms būdingą nuolatinį šeimų puldinėjimą. Jiems šeima yra išlikusi kaip konservatyvumo tvirtovė. Jis taip pat pastebi, kad individas

yra saugomas nuo subjektiškumo bei tuo pačiu nutolinamas ir nuo natūralios šeimos prigimties. F. Dagognet šio judėjimo pradžią mato pirmiausia skyrybų įtvirtinime. Skyrybos išvaduoja subjektą iš santuokos gniaužtų, paskui išsivaduojama nuo nėštumo pasitelkiant abortą, išlaisvinantį moterį nuo motinystės. Pagaliau dirbtinis apvaisinimas, atveriantis galimybes būti apvaisintam šalia kūno. Apibendrinamas F. Dagognet, Namuro universiteto teisės profesorius Xavier Dijon sako, kad, remiantis tokia šeimos evoliucija bei tokio socialinio režimo laikais, matant, kaip tolydžio daugėja pavojų šeimai ir asmeniui, nebelieka kito pasirinkimo, kaip tik šeimos griovimo politikoje daugiau susimąstyti apie brolybę, talpinančią dvi pirmąsias Industrinės revoliucijos šūkio dalis, t. y. laisvę ir lygybę. Absoliučios laisvės ir visiems vienodai etine prasme pripažįstamos lygybės fone brolybės reikalavimas, iškeltas revoliucijos metu, yra užmirštas. Kalbant *sensu stricto*, broliai ir seserys juk būna gimę iš tos pačios motinos ir to paties tėvo. Sakome, jog visi žmonės yra tos pačios prigimties, nes visi esame gimę iš vyro ir moters. Kai pagal vadinamą tėvų projektą yra šaldomi embrionai, neretai tampantys prieinami ne tik kiekvienam panorėjusiam tapti tėvu/motina, nereikia užmerkti akių prieš tai, kad, įgyvendinant panašų projektą, jie gali būti ir sunaikinti kaip nereikalingi. Esant šitokiam brolybės supratimui, nebelieka pagarbos ir tolerancijos broliškumui, o ką ir kalbėti tuomet, kai paneigiama vaiko teisė žinoti, kas jo tėvai. Brolybė nesuteikia tokiai teisei galimybės atimti iš vaiko ir tėvų dualistinio lytiškumo. Laisvė ir lygybė be broliškumo tampa kryžkele, palankia nevertinti kito, manipuluoti ar net prievartauti. Laisvė be brolybės siekia išlaisvinti tik save, be atsakomybės už savo elgesį, be dėmesio kitam. Taip pat ir lygybė be brolybės nieko nemato daugiau kaip tik lytinius skirtumus bei diskriminaciją, kaip motyvą kovoje už lygias teises, bet ne ką mažiau ignoruoja fundamentalių žmogiškųjų saitų susiaurinimą.

Tai aiškiai parodo kai kurių valstybių jau įgyvendinta šeimos, kaip vyro ir moters sąjungos, modelio transformacija, įteisinant tos pačios lyties asmenų santuokas bei tuo pačiu panaikinant pirmojo modelio absoliutumą. Kalbant apie tos pačios lyties santuokas, reikia sutikti su kai kuriais autoriais, šio fenomeno priežastis tiesiogiai matančiais pačių heteroseksualų elgsenoje: skyrybų, vaikų auginimo ne santuokoje, dirbtinio apvaisinimo, panaudojant lytinių ląstelių donorus ar surogatinės motinas, protrūkiuose. Homoseksualai esą tiesiog stebėjo heteroseksualų tarpe vykstančią šeimos teisių santykių revoliuciją, o vėliau išaiškėjo, jog atsiradusios naujos šeimos teisės normos, drauge su normomis, susijusiomis su žmogaus teisėmis, gali pasitarnauti homoseksualams siekiant savo tikslų. Šis teiginys iš dalies teisingas, nes teisinis santuokos ir šeimos neapibrėžtumas išties yra minėtų revoliucijų rezultatas.

Įteisinus tos pačios lyties asmenų santuoką, savo ruožtu būtina peržiūrėti santuokos ir šeimos institutų apibrėžimus pasitelkiant lyties atžvilgiu neutralius terminus, iš visuomenės ir teisės atimančius bet kokią galimybę įtvirtinti ir realiai garantuoti vaiko interesą turėti

tėvą bei motiną. Teisė bei viešoji nuomonė tokiais atvejais nebeturi galimybės operuoti terminais „tėvas“, „motina“, o privalo tik konstatuoti vaiko interesą turėti „abu tėvus“ [10, p. 41].

Pavyzdžiui, JAV Masačusetso valstijos Aukščiausiam Teismui savo jurisprudencijoje legalizavus santuokas tarp tos pačios lyties asmenų, valstijos Visuomenės sveikatos departamentas, atsižvelgdamas į šiose santuokose augančius vaikus, nutarė pakeisti standartinę gimimo liudijimų formą. Šiuose naujos rūšies gimimo liudijimuose užuot įrašius duomenis apie vaiko tėvą ir motiną, reikia nurodyti *šalis: A ir B*. Be to, buvo pateiktas pasiūlymas pakeisti ir visų Masačusetso valstijos vaikų, auginamų tiek homoseksualiose, tiek heteroseksualiose šeimose, gimimo liudijimų formą, kurioje vietoje tėvo ir motinos būtų nuorodos apie *tėvą A ir tėvą B* [10, p. 14].

Panašiai atsitiko ir Kanadoje bei Ispanijoje, kuriose, legalizavus tos pačios lyties santuokas, kovotojai už gėjų ir lesbiečių teises ėmė reikalauti, kad teisinė tėvystės samprata būtų pakeista apskritai visų vaikų atžvilgiu. Vienas iš reikalavimų buvo būtent iš visų civilinės būklės aktų įrašų pašalinti nuorodas *tėvas* ir *motina*.

Išplėtus šeimos sąvoką, atsirado didelės galimybės griauti tradicinės šeimos suvokimą ir patį jos egzistavimą. Antai 2000 m. spalio mėnesį Ispanijos Andalūzijos regiono Alchesyro miesto teisėja pasuko netradiciniu keliu – kai vienai iš moterų (M. A. Zucilla) gimus kūdikiui, vaikas buvo pripažintas abiejų vaiku, todėl ir jo gimimo liudijime buvo įrašytos dvi motinos. Ligi šiol tokio kūdikio motina būdavo pripažįstama tik ta, kuri jį pagimdė, o biologinės motinos sutuoktinei kūdikį reikėdavo įsivaikinti. Remiantis pakitusia (išplėsta) šeimos sąvoka, šios susituokę moterys save laikė šeima, todėl tai, kad reikia įsivaikinti šeimoje gimusį kūdikį žeidė nebiologinę motiną (A. Melendez). Jos nuomone, jei kūdikis po dirbtinio apvaisinimo būtų gimęs heteroseksualioje šeimoje, vyrui davus savo sutikimą abu sutuoktiniai iškart pripažįstami tėvais. Taigi reikalavime įsivaikinti kūdikį, gimusį vienai iš homoseksualių partnerių, teismas išvelgė homoseksualių šeimų diskriminavimo pavojų [11, p. 20].

Kad tokios ir panašios situacijos neatrodytų neaktualios mūsų šaliai, norėtusi dėl šio šeimos evoliucionavimo pažvelgti ir į Lietuvą. Antai Europos Žmogaus Teisių Teismo nagrinėtoje byloje „*L. prieš Lietuvą*“ [12] pareiškėja L. tvirtino, jog, nesuteikiant galimybės atlikti visišką lyties pakeitimo operaciją, drauge yra užkertamas kelias įgyvendinti Europos žmogaus teisių konvencijos 12 str. laiduojamą teisę sudaryti santuoką ir sukurti šeimą. Pareiškėja taip pat nurodė, kad beveik dešimt metų, t. y. nuo 1998 m. palaiko nuolatinius ryšius su moterimi, ir jų abiejų tikslas – šiuos ryšius įteisinti bei, pasinaudojant įvaikinimo institutu, sukurti šeimą. Žmogaus Teisių Teismo sprendime pažymima, jog Lietuvos Vyriausybė pripažino, kad šiuo metu Lietuvoje galiojantys teisės aktai lytį pakeitusiai moteriai, išdavus jai naują tapatybę liudijančius dokumentus, netrukdytų susituokti su moterimi. Tai *de facto* reiškia tos pačios lyties asmenų santuokas, o tai prieštarautų Lietuvos Respubli-

kos Konstitucijai. O kaip bus su vaiko teisėmis, kai Lietuvos teisės aktai nenumato kliūčių įsivaikinti lytį pakeitusiems ir naują asmens tapatybę turinčiam asmeniui.¹

Užsienio valstybių patirtis transseksualų santuokų klausimais nėra nauja problema, o reiškinys, jau kurį laiką mėginantis paneigti santuokos, kaip ryšio tarp vyro ir moters, sampratą. Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui,

¹ Kai Lietuva pralaimėjo Strasbūro teisme, Lietuvos Respublikos Seimo narės R. Visockytė ir D. Mikutienė išplatino pranešimą, kuriuo raginama reikalauti atsakomybės iš medikų, politikų ir valdininkų už tai, kad 1998 m. sausio 23 d. L. buvo suklastotai pradėta ligos istorija, (o praėjus penkioms dienoms pradėta taikyti vyriškų harmonų terapija), kurioje pacientė buvo registruota vyrišku vardu, nors 1997 m. gruodžio 16 d., atlikus genetinį tyrimą, L. buvo patvirtinta moteriška lytis. Ginekologijos gydymas vyrams kompensuojamas iš ligonių kasų biudžeto, todėl Seimo narių nuomone, tikėtina, kad tariamas ginekologijos gydymas, dalinė lyties keitimo operacija, krūtų pašalinimas L. atliktas tuo metu, kai jau buvo parengtas naujasis Civilinis kodeksas, tačiau jis įsigaliojo daugiau nei po metų, t.y. 2001 m. liepos 1 d. Taigi, L. lytis buvo pakeista nelegaliai. Seimo narės mano, kad teisėsauga Lietuvos žmonėms turėtų atsakyti, kas tarpininkavo L. keičiant dokumentus, kuriuose pagaliau oficialiai atsirado vyriška lytis ir vyriškas vardas bei pavardė ir į kitus ne mažiau svarbius klausimus, likusius neatsakytus prieš priimant sprendimą Strasbūro teisme (Žr. Seimo narių R. Visockytės ir D. Mikutienės pranešimą „Dar neatsakyti klausimai byloje „L. prieš Lietuvą“ arba kas turėtų būti tikrasis atsakovas?“ (2007 m. rugsėjo 18 d. pranešimas VIR), taip pat Žr. Zinkuvienė, A. Politikės užsimojo prieš medikus. *Respublika*, 2007 m. rugsėjo 19 d., p. 5; Byla „L. prieš Lietuvą“: kalti turi atsakyti. *Laikas*, 2007 m. rugsėjo 21–27, p. 3). Tačiau Vilniaus m. apylinkės prokuratūra 2007 m. spalio 8 d., susipažinusi su minėtų Seimo narių skundu, atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą: 1. Dėl gydytojų neteisėto vertimosi profesine veikla, nes, vadovaujantis 2000 m. galiojusiais įstatymais, chirurgams, kad galėtų vykdyti profesinę veiklą, turėjo būti išduota licencija, o jų kompetenciją reglamentavo Lietuvos Respublikos gydytojo medicinos praktikos įstatymas (*Valstybės žinios*. 1996, Nr. 66-1572), 2000 m. sausio 28 d. LR sveikatos apsaugos ministro įsakymu Nr. 50 patvirtintos Medicinos normos MN 74:2000 „Gydytojas chirurgas: teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ (*Valstybės žinios*. 2000, Nr. 11-261) ir kiti teisės aktai. Remiantis minėtos medicinos normos 41 punktu, gydytojai chirurgai turėjo teisę atlikti minėtoje normoje nenurodytas kitas operacijas, o 2000 m. Lietuvos Respublikos teisės aktai imperatyviai nereglementavo draudimo atlikti lyties keitimo operacijas, taip pat nebuvo detalios sureglamentuotos chirurgų galimos atlikti operacijos, todėl atlikta dalinė lyties pakeitimo operacija negali būti traktuojama, kaip neteisėta profesinė veikla. Be to, 2001 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2.27 str. įsigaliojo nuo 2003 m. liepos 1 d.) reglamentuoja asmens teisę pakeisti lytį, kartu išpareigodamas priimti detalizuojantį minėtos operacijos atlikimo įstatymą, kuris iki šiol nepriimtas. Šio įstatymo nebuvimas pažeidžia visuotinai pripažintą teisėtą lūkesčių principą bei trukdo asmenims įgyvendinti įstatymo garantuojamą teisę pakeisti lytį. Ši aplinkybė minima ir EŽTT sprendime. 2. Atsakant į argumentą dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo padarymo bejėgiškos būklės asmeniui, prokuratūra nemato jokių objektyvių duomenų, kuriais remiantis būtų galima daryti išvadą, kad pašalinus krūtis liaukas, pilietei L. buvo padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas. 3. Dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn už dokumentų klastojimą ir neteisėtą pasinaudojimą jais bei piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi, pagal 2000 m. LR BK 95 str. 1 d. 1 p., senatis yra 5 metai, t.y. terminas suėjo 2005 m., todėl LR BPK 3 str. 1. d. 2 p. numato, kad ikiteisminis tyrimas negali būti pradėtas, o pradėtas turi būti nutrauktas. Taip pat nėra jokių objektyvių duomenų, kad Seimo narys, tarpininkavęs gaunant dokumentus, patvirtinančius L. vyrišką lytį, tai darė savanauðiškais tikslais, t. y. iš to gavęs realios naudos (Žr. Vilniaus m. apylinkės prokuratūros Trečiojo nusikalstamų veikų skyriaus prokuroro Lino Silevičiaus 2007 m. spalio 9 d. pranešimą Nr. K. 2-90 Lietuvos Respublikos Seimo narėms D. Mikutienėi ir R. Visockytei Dėl nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą). Straipsnio autoriai šiuo atveju nori atkreipti dėmesį į tai, kaip alternatyvūs šeimos kūrimo modeliai gali būti konstruojami ir Lietuvoje bei į tai, kaip teisėkūra ir teisėtvara gali turėti įtakos šiems procesams.

Anglijoje teismai (Anglijos apeliacinis teismas) suformavo poziciją, jog vadinamosios lyties pakeitimo procedūros nepakeičia asmens lyties, kad būtų galima sudaryti santuoką. Pradžioje tokią poziciją palaikė ir tuometinės Vakarų Vokietijos bei Prancūzijos teismai, nors Prancūzijos *Cour de Cassation* pabrėžė ir išimčių iš tokio principo galimumą. Tačiau jau 1978 metų spalio 11 d. Vakarų Vokietijos Konstitucinis teismas išaiškino, kad transseksualas, atlikęs lyties pakeitimo operaciją, turi teisę reikalauti pakeisti įrašą apie lytį oficialiuose asmens dokumentuose, be to, jam neturėtų būti daroma kliūčių sudarant santuoką su ankstesnės jo lyties atstovu [13, p. 51]. M. A. Glendon pažymi, jog, siekiant įteisinti tokios rūšies santuokas, būta mėginimų formalų teisinį statusą joms išrūpinti pasinaudojant įvaikinimo institutu. Ir nors M. A. Glendon teigia, jog teismų praktika tokios strategijos neparėmė bei nurodė, kad įvaikinimo institutas nėra skirtas šiems tikslams [13, p. 51], nežinia, kaip ir kada tokia nuostata gali kardinaliai pasikeisti?

Pateikiami pavyzdžiai, mūsų nuomone, puikiai iliustruoja įvardintų tendencijų intesyvumą bei masą. Štai Kanadoje, priimant įstatymą, leidžiantį tuoktis tos pačios lyties asmenims, federalinėje teisėje buvo panaikinta „*biologinių tėvų*“ sąvoka, kurią pakeitė terminas „*teisiniai tėvai*“. Ispanijoje vaiko gimimo liudijimo forma taip pat buvo pakeista: vietoje nuorodų apie *motina* ir *tėvą* jame atsirado įrašai apie *Progenitor A* ir *Progenitor B* – giminės, šeimos, genties pradininkus, protėvius [14, p. 888; 15, p. 1480].

Taigi ar, tokiu įstatymu „sukurdama“ belyčius „*progenitores*“, valstybė nepasisavino sprendimo, kas yra vaiko tėvai, teisės iš pilietinės visuomenės? Ar tokie ir panašūs įstatymų leidėjo sprendimai tėra „dokumentinis formalumas“, ar reali grėsmė vaiko teisėms ir interesams? Iš kai kurių realaus gyvenimo pavyzdžių minėtuose pokyčiuose galima išvelgti būtent pastarąją prasmę.

Kritiškiau pažvelgti reikėtų ir į mokslines studijas, kurių išvadose teigiama, jog vaikų, augančių tik su vienu iš tėvų, ar tos pačios lyties partnerystės tipo šeimoje, vystymasis ir branda niekuo nesiskiria nuo vaikų, augančių tradicinėse pilnose šeimose, raidos. Atsižvelgiant į tai, Virginijos universiteto (JAV) sociologas S. Nock Kanados Ontarijo provincijos Aukščiausiajam teismui pateikė ataskaitą, kurioje, apžvelgęs kelis šimtus mokslinių studijų, skirtų teigiamoms tos pačios lyties santuokų įtakoms vaikams įvertinti, priėjo prie išvados, jog visos šios studijos bei tyrimai turėjo „bent vieną esminį trūkumą, susijusį su tyrimo organizavimu ar vykdymu“ ir, kad „nė vienas iš šių mokslinių tyrimų, nebuvo atliktas laikantis visuotinai priimtų mokslinių tyrimų standartų“ [16]. Šie trūkumai S. Nock'o ir kitų apžvalgininkų nuomone pasireiškia tuo, jog minėtuose tyrimuose buvo ribotai naudojamos reprezentatyvios atrankos grupės nacionaliniu mastu bei ribotas tyrimų kiekis (didžiąja dalimi apie vaikų, augančių remiantis tos pačios lyties asmenų partneryste organizuotoje šeimoje, vystymosi ypatumus buvo teiraujamosi psichologijos specialistų, bet ne šeimos sociologų). Be to, minėtose mokslinėse studijose galima pastebėti, kad pernelyg dažnai pasi-

kliaujama vien tik motinos teiginiais apie jos tėvystės gebėjimus ir patirtį, o ne objektyviai įvertinant duomenis apie vaiko gerovę. Veik visiškai nesutinkama tęstinių studijų, kurių procese būtų stebėta tos pačios lyties tėvų auginamo vaiko raida, kol jis tampa pilnamečiu. Kita vertus, didžiausia aptariamųjų studijų problema bei trūkumu, lemiančiu tyrimo ydingumą, laikoma tai, kad absoliuti šių tyrimų dauguma sutapatina vienišas motinas lesbietes su vienišomis heteroseksualios pakraipos motinomomis. Kitaip tariant, nepilnoje šeimoje, t. y. be tėvo, o tik su motina, augantys vaikai yra visiškai sutapatinami su be tėvo augančiais kito, netradicinio tipo (lesbietiškoje) šeimoje.

Pietų Afrikos Respublikos Vereeniging apylinkės teismas 2006 metų kovo mėnesį nagrinėjo bylą dėl ketverių metų berniuko Jandre Botha nužudymo, kurioje kaltinamosios buvo lesbiečių pora: biologinė berniuko motina Hanelie Botha ir jos sutuoktinė Engeline de Nysschen. Vienas iš itin žiauraus motinos partnerės elgesio, tapusio tiesiogine berniuko mirties priežastimi, motyvų buvo tai, jog berniukas nepakluso reikalavimui vadinti ją tėčiu. Vaiko patirti sužalojimai, dėl kurių jis mirė, šurpinantys: kaukolės skliauto, kojų lūžiai, smegenų sutrenkimas. Biologinis berniuko tėvas iškart po skyrybų su vaiko motina Hanelie Botha nesėkmingai mėgino teisme išsikovoti teisę globoti ir auklėti savo sūnų. Tuo tarpu teismas nusprendė, jog biologinė motina ir netrukus po skyrybų su ja pradėjusi drauge gyventi tos pačios lyties partnerė, yra tinkamos auginti vaiką [17;18]. Galima mėginti argumentuoti, jog tokios situacijos, kaip ką tik pateiktoji, ar panašios, tai tik pavieniai atvejai, atsiduriantys už teisėto elgesio ribų ir sudarantys baudžiamosios teisės dalyką. Galbūt, tačiau net ir pavienis atvejis yra reikšmingas įrodymas, tvirtinantis, jog tai, ką sugeba argumentuoti ir motyvuoti suaugusieji, yra ne taip lengvai suprantama ir priimtina vaiko sąmonei, kaip, kad ir Jandre Botha atveju, kai vaiko mąstymoje kilęs konfliktas tarp akivaizdžiai tradicinės tėvystės sampratos ir tėvo statuso bei įstatymų leidėjo homoseksualiai motinos partneriui priskirto tėvo vaidmens, tapo faktoriumi, įplieskusi kivrį bei lėmusiu vaiko mirtį.

2. DIRBTINIS APVAISINIMAS IR TĖVYSTĖ: BIOLOGINĖ AR PSICHOLOGINĖ?

Biotechnologijų ir gyvybės mokslų iššūkis tradicinei gyvenenai kultūrinio, etinio, moralinio pliuralizmo akivaizdoje neabejotinai iškelia būtinybę ieškoti bendrųjų kriterijų, kad būtų pateisintas vienoks ar kitoks sprendimas. Bioetika kūrė ir kuria etinius standartus, principus, gimstančius iš privačios iniciatyvos, o tokių normų šaltiniai būna bent jau skirtingos, jei ne priešiškos ideologinės prigimties. Remdamasis romėnų teisės aksioma *ubi societas ibi ius*, Mykolo Romerio universiteto Bioteisės katedros vedėjas doc. dr. Jonas Juškevičius teigia, kad žmogaus veikla biotechnologijų srityje daro įtaką visuomenei, dėl to ji turi būti teisiškai reglamentuojama. Nuo to momento, kai etika ima rūpintis ne tik konkrečiu individu, bet ir visu gyvuoju pasauliu, o teisėkūra ar jurisprudencija nustato intervencijos į gy-

vybės sritį ribas, teisė jau nebėra tik konkrečios socialinės sistemos antstatas, bet pirmiausia pagarbos žmogaus integralumui bei jo prigimtinio orumo išsaugojimui ir rūpesčio visa gamta išraiška [19, p. 70–76].

Naujų biomedicinos technologijų vystymasis ir intervencija į prenatalinę žmogaus stadiją neišvengiamai iškelia klausimą, ar pradėtas ir dar negimęs vaikas yra kai kurių žmogaus teisių, visų pirma teisės į gyvybę, subjektas. Savo teiginį, kad žmogus pranoksta teisę, J. Juškevičius išveda iš romėnų teisės maksimos, sakančios, jog *hominum causa omne ius constitutum est*, t.y., kad teisė yra paremta *hominum causa* ir jokia būdu ne *causa iuris*. J. Juškevičiaus nuomone, nors žmogaus orumas yra raktas į jo gyvybės pradžios ir pabaigos supratimą, pats žmogaus subjektiškumo supratimas ir interpretavimas susiduria utilitariniais ir individualistiniais terminais, paverčiančiais jį reliatyviu reiškiniu, atsisako ontologinės žmogaus teisių koncepcijos bei nuosekliai įtvirtina margo spektro žmogaus teisių teorijas, kuriose žmogaus teisės ir laisvės gali būti persvarstomos subordnuojant jas vienokiems ar kitokiems visuomenės ir asmenų poreikiams [20, p. 764–774].

Žmogaus teisių doktrinoje jau antras dešimtmetis konsoliduojasi vaiko interesų ir pirmumo principas, suteikiantis galimybę įvertinti vaiko interesus ir teises atsižvelgiant į ateitį bei laipsniškai įžengiantis į debatus, susijusius su dirbtinio apvaisinimo technologijomis. Nors vaiko interesų pirmumas mažai kam kelia abejonių, tačiau, kai pradama abejoti vaiko gerovės principo taikymu, kai kurie teoretikai bando abejoti, ar dirbtinio apvaisinimo technologijų aplinka, susijusi su vaiko interesų pirmumu, nes išvelgia diskriminacinius asmenų reprodukcinės laisvės apribojimų aspektus; arba šeimos teisės apsauginė funkcija turi būti taikoma tik jau egzistuojančiam vaikui ir neturi nieko bendra su poros pasirinkimu iki vaiko pradėdam. Todėl J. Juškevičius mano, kad moksliniai tyrimai, psichosocialiniai aspektai byloja, kad atėjo laikas, atsižvelgiant į vaiko teisių ir interesų perspektyvą, permąstyti medicinos praktikoje vyravusį įsitikinimą, kad dirbtinio apvaisinimo problema nereikšminga. Atkreipdamas dėmesį į Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 7 str., J. Juškevičius mato joje šeimos teisės tradiciją, kurioje prioritetas suteikiamas biologiniams tėvystės ryšiams. Psichosocialinis dėmesys vaiko interesams nestokoja kontroversiškų debatų tiek dėl dirbtinio heterologinio (kai bent vienos lytinės ląstelės yra paimamos ne iš poroje gyvenančių asmenų), tiek dėl homologinio (kai naudojamos poroje gyvenančių asmenų lytinės ląstelės) apvaisinimo. Dirbtinio apvaisinimo atveju, problemų atsiranda dėl donorų tiek vyriškų, tiek moteriškų lytinių ląstelių panaudojimo dirbtinai apvaisinant moterį, kai vienas iš partnerių poros yra sterilus, vienišų moterų bei lesbiečių porų, moterų po menopauzės apvaisinimo atvejais, dėl embrionų donorystės, surogatinės motinystės bei donorystės anonimiškumo. Paminėti atvejai, J. Juškevičiaus nuomone, sukuria daugybę implikacijų šeimos teisei, nes, taikant dirbtinio apvaisinimo technologijas, susikuria naujos šeimos asimetrijos, tiesiogiai susijusios su tėvystės bei motinystės subjektų daugėjimu [21, p. 105–119].

Kad J. Juškevičiaus nuogastavimai, paremti teisiniais pastebėjimais, motyvuoti, rodo ir Australijoje vykstantis teismo procesas dėl gydytojo tariamai padarytos klaidos. Čia dvynukių susilaukusi lesbietė ir jos partnerė pateikė ieškinį žymiam Kanberos akušeriui-ginekologui Sydney Robert`ui Armellin`ui. Netradicinių seksualinių pažiūrų motina kaltina gydytoją dirbtinio apvaisinimo metu jai įsodinus du embrionus vietoj prieš pat operaciją pageidauto vieno vaiko, nors moterys buvo pasirašiusios dokumentus, kad sutinka, jog būtų implanuoti du embrionai. Tai rodo, kad moterys vaiką traktuoja kaip daiktą. Nurodomi motyvai buvo tokie: sužinojusios, kad gims dvynės, moterys turėjo atsisakyti kelionės į Didžiąją Britaniją, o tai sujaukė karjeros perspektyvas; dvynukes pagimdžiusi moteris prarado bruožą mylėti žmones; gimdyvė reiškė pretenzijas, kad ją nėštumo metu pykino, o svarbiausia, jog dvynukių laukimas ir jų auginimas iki tol rūpesčių neturėjusioms moterims esą sukėlė įtampą, ir jos sunkiai gali gyventi kaip pora. Bylą nagrinėjančiai teisėjai Annabelle Bennett ginamojo advokatas paaiškino, kad vieno vaiko moteris galėjo atsikratyti nėštumo metu, bet to nepadarė, o mergaitėms gimus, nors buvo svarstyta vieną atiduoti įvaikinti, moterys vėliau atsisakė ir šio sumanymo. Tai skeptiškiems australams tapo vienu iš argumentų pareikšti, kad motiniškus instinktus praradusios moterys trokšta tik pinigų [22, p. 10; 23, 24, 25, 26].

Be to, Australijos įstatymai spermos donorams suteikia teisę susisiekti su biologiniais vaikais, kai šie sulaukia pilnametystės. Taigi kyla klausimas, kas tokiu atveju yra šie vyrai: vien spermos donoriai ar tėvai, kurie, kita vertus, turi tik teisę žinoti, kas yra jų vaikai? Žvelgiant giliau, pastebima ne tik tėvystės sampratos kaita, tačiau ir pačios „spermos donoro“ sąvokos turinio daugiasprasiškumas. Vienais atvejais spermos donoriai gali būti prilyginami tėvams, kitais atvejais sąvoka „spermos donoras“ gali turėti paniekiančią reikšmę, ypač kai moterys taip vadina buvusius partnerius ar draugus, su kuriais, turėdamos lytinių santykių, susilaukė vaikų, tačiau vėliau santykius nutraukė. Šitokia minėto termino vartoseną aiškiai byloja tai, jog vyro, kaip vaikų tėvo, statusas šioms moterims yra nereikšmingas, o daugumoje atvejų tikimasi, jog būtent taip ši statusą traktuos ir jų vaikai [10, p. 25].

Tėvystės transformacija, esant dirbtiniam apvaisinimui, pasireiškia labai savitai. Apie itin ženklus tėvystės sampratos modifikavimo procesus tenka kalbėti ypač tais atvejais, kai moterys yra apvaisinamos donoro sperma. Vis dėlto svarbiausiu ir reikšmingiausiu pasekmės sukelti galintys tėvystės sampratos pokyčiai yra didėjantis taip vadinamos „psichologinės“ tėvystės arba *de facto* tėvo statuso pripažinimas. Tai liudija ir nemažai atvejų anglosaksų teisės tradicijos valstybių teismų praktikoje. Taigi dirbtinis apvaisinimas yra ne tik reikšmingas faktorius gyvenančioms santuokoje nevaisingoms poroms. Tai veiksny, turintis įtakos šeimoms ir tėvystės sampratos turiniui, kai kalbame apie biologinės bei psichologinės tėvystės tarpusavio santykio problemą.

Mažiausiai dešimtyje JAV valstijų yra susiklosčiusi praktika, kai asmenys, jokiais biologiniais tėvystės ar teisiniais (įvaikinimo) ryšiais nesusiję su vaiku, kaip antai psichologiniai tėvai, gali teisme išsireikalauti tėvystės teisių ir su jomis susijusių pareigų. Kad būtų galima nustatyti, ar asmeniui vaiko gyvenime tenka tėvo vaidmuo, teismas turi atsižvelgti į tokius faktorius kaip tai, ar asmuo gyvena kartu (tame pačiame būste) su vaiku, ar jis elgėsi su juo kaip tėvas, ar taip elgdamasis nesiekė materialinės naudos sau, ar pakankamai daug laiko praleisdavo drauge su vaiku ir kita [27; 28]. Tokie ieškiniai dažni, kai mėginama įrodyti, jog varžomos buvusio partnerio tėvystės teisės į vaiką, gyvenantį ir augantį kitoje, partneryste apibrėžtoje, šeimoje. Kitais atvejais biologiniai vaikų tėvai imasi veiksmų, siekdami įrodyti buvusį partnerį vengiant vykdyti tėvystės pareigas. Šie atvejai dažniausiai susiję su tos pačios lyties partneriais. Kita vertus, tai gali turėti rimtų, kol kas neįvertintų bei nežinomų pasekmių ir nemažai daliai heteroseksualių asmenų, esančių ar buvusių vaiko patėviais (pamotėmis), ar tiesiog gyvenusių nesusituokus ir kartu auginusių biologinį partnerio vaiką [29]. Tokios situacijos pavyzdys galėtų būti Didžiojoje Britanijoje teismo priimtas sprendimas, kuriuo dviejų 4 ir 7 metų amžiaus sesučių globa iš jų biologinės motinos buvo perduota buvusiai jos partnerei (moteriai), neturinčiai su mergaitėmis jokių biologinių ar juridinių (įvaikinimo) sąsajų. Toks teismo sprendimas motyvuotas tuo, kad biologinė mergaičių motina, pabėgdama su vaikais į kitą šalies vietovę, pažeidė ankstesniu teismo sprendimu nustatytą vaikų lankymo tvarką [30]. Kitas atvejis, kai Kanados Ontarijo provincijos apeliacinis teismas nusprendė, jog vaikas turės dvi motinas (biologinę ir jos partnerę) bei tėvą, lesbiečių porai davusį spermą, nors žemesnės instancijos teismo sprendimu buvo pripažinta vaiką turint tik vieną motiną. Lesbiečių pora buvo pareiškusi norą, kad vaiko gyvenime savo vaidmenį atliktų ir biologinis tėvas, tačiau motina, pripažinusi jo tėvystę, tuo pačiu užkirto kelią įsivaikinti berniuką savo partnerei [31, p. 23]. Taigi psichologinėje tėvystėje glūdi ir puiki galimybė lesbietėms įteisinti savo pretenzijas į tėvystę [32, p. 465–479].

Psichologinės tėvystės įteisinimas motyvuojamas vaiko gerovės paisymu. Šios tėvystės šalininkų teigimu, teisė neturėtų leisti biologiniams tėvams ar įtėviams atimti galimybę ar trukdyti savo vaikams bendrauti su asmenimis, besirūpinančiais šiais vaikais kaip tėvas ar motina. Lygiai taip pat teisė privalanti užtikrinti, kad asmenys, ėmę su partnerių vaikais elgtis kaip tėvas ar motina, neturėtų galimybės išvengti šių pareigų vykdymo ateityje. Tam tikrą palankumą dėl psichologinės tėvystės galima pastebėti ir lietuviškoje šeimos teisės doktrinoje. Antai dr. Gediminas Sagatys pažymi, jog Lietuvos teismų praktikoje, sprendžiant tėvystės nustatymo klausimus, dominuoja realistinis metodas, kurio esmę sudaro tai, jog biologiniai (genetiniai) ryšiai visais atvejais laikomi išimtiniais, kartais net vieninteliu tėvo ir vaiko teisinio santykio veiksmu. G. Sagačio nuomone, nors taikant tokią praktiką, viena vertus, galima sėkmingai užpildyti tėvystės „vakuumą“ vaiko gimimo įra-

še, kita vertus, tokia padėtis esanti pavojinga, nes iškilus psichologinės ir biologinės tėvystės kolizijai, pirmenybė visais atvejais ir be jokių išlygų būtų teikiama pastarajai, o tai nesąs visiškai tinkamas būdas spręsti naujus ir nacionalinei teisės sistemai kol kas mažai pažįstamus pozityvius ginčus dėl vaiko kilmės [33, p. 106, 111].

Tačiau naujų „tėvų“ ar „motinų“ atsiradimas vaiko gyvenime yra toks pats efemeriškas, kaip ir jų išnykimas, kai suaugusiųjų tarpusavio ryšiai nutrūksta. Savo ruožtu įvaikinimas, priešingai, yra toks šeimos teisės institutas, kuriuo pasiekama, kad vaikui, sutuoktiniui, visuomenei ar valstybei tikrai žinoma, kas yra tėvis, esant visoms su tuo susijusioms teisėms bei pareigoms. Šis institutas neleidžia tėvui ar motinai bet kaip atsirasti vaiko gyvenime ir iš jo pašalinti, o priešingai – užtikrina nuolatinį jų statusą.

Teisi Elisabeth Marquardt, kuri, kritikuodama dirbtinį apvaisinimą, tai atlieka atsižvelgdama į vaiko teises. Jos nuomone, teisė į vaiką ir negalėjimas turėti savo kūdikio, tai tik norinčių auginti vaiką suaugusiųjų teisės ir poreikiai, bet čia reikia atsižvelgti ir į vaiko teises [10, p. 17–19]. Įvaikinimas ilgą laiką buvo vienintelė galimybė nevaisingoms poroms turėti vaikų, o šiandieninė situacija, kai kūdikio susilaukiama taikant dirbtinio apvaisinimo metodus, o tai iš esmės yra *nihil aliud*, kaip sąmoningas vaikų atskyrimas nuo biologinių tėvų, – tai suaugusiųjų užgaidų tenkinimas. Situacija, beje, labai primena tėvystės transformacijos procesų esmę – skyrybų įteisinti, kuri suponavo tėvų, bet ne vaikų teises. Įteisinant skyrybas, į jų įtaką vaikams nebuvo kreipiama dėmesio, lygiai kaip ir šiandien minėtas aspektas ignoruojamas, eskaluojant dirbtinio apvaisinimo teikiamas galimybes.

Pirmoji dirbtinai pradėtų vaikų karta jau tampa pilnamečiais, o drauge šios kartos atstovai prabyla ir apie didelę žalą, padarytą jų tapatybei. Jie dažnai teigia, jog suaugusieji, sąmoningai pradėdami kūdikį ir turėdami aiškų ketinimą atskirti jį nuo biologinių tėvų, paneigia prigimtine būsimų vaikų teisę būti biologinių savo tėvų užaugintiems ar bent jau juos pažinti. Šiandien tokie jaunuoliai kuria organizacijas, kurių tikslas internetu susisiekti su spermos donorais ir savo seserimis bei broliais, pradėtais naudojantis to paties donoro paslaugomis [10, p. 17]. Taigi, nepaisant atkaklių dirbtinio apvaisinimo šalininkų, būtina atsakingai įvertinti ir tai, jog dirbtinis apvaisinimas taip pat sukelia tokias pasekmes: a) pažeista vaiko teisė pažinti biologinius tėvus; b) efemeriškos ir nepastovios psichologinės tėvystės formavimasis; c) siūlymai įteisinti grupines santuokas ir grupinės šeimos sampratą.

IŠVADOS

1. Atskyrus santuokos institutą nuo šeimos ir vykstant kovai su tradicinėmis vertybėmis, kaip neigiamais stereotipais, neleidžiančiais plėtotis naujai šeimos sampratai, ne tik plačiau imta traktuoti šeimos sampratą, bet ir susiformavo nauji individų santykiai, kartais neturintys nieko bendra su žmogiškąja prigimtimi. Kai nusigrę-

žiama nuo biologinės evoliucijos ir pradeda dominuoti vien socialinė evoliucija, atsiranda ne tik jų tarpusavio atskirtis, tačiau pats žmogus tampa atitinkamos politikos įkaitu, pajungtu vien tik asmeninėms užgaidoms tenkinti. Šiems tikslams įgyvendinti sukuriama palankūs įstatymai, už kurių dažnai slepiasi asmeniniai interesai, pridedanti žmogaus teisių aureole. Ne iki galo aptarti, išdiskutuoti įstatymai tampa atskirų grupių, interesų tandemu, o ne bendražmogiškųjų santykių taisyklių išraiškos forma. Neliekant bendražmogiškųjų pareigų ir teisių vienovės, atsiranda galimybė nepaisyti kitų žmonių teisių, taip pat ir vaikų. Todėl neretai, kai kalbama apie savo interesus, jie pateikiami kaip teisės, o kai reikėtų kalbėti apie vaiko teises, minimi tik vaiko interesai.

2. Turime atkreipti dėmesį į tai, kad dirbtinis apvaisinimas (reprodukcija), kaip reiškinys, yra susijęs su nauja – psichologinės tėvystės samprata, kuri šiuolaikinėje visuomenėje koegzistuoja podraug su biologine tėvyste, neretai suteikiant pirmajai prioritetinę reikšmę arba net ir visiškai sumenkinant biologinės tėvystės reikšmę. Kalbant apie dirbtinio apvaisinimo problematiką, reikia atsižvelgti į skirtumą tarp *in vivo* ir *in vitro*: tarp heterologinio (kai bent vienos lytinės ląstelės yra paimamos ne iš poroje gyvenančių asmenų) ir homologinio (kai naudojamos poroje gyvenančių asmenų lytinės ląstelės) apvaisinimo būdų. Suprantant tai, geriau suprasime, kodėl imama ginčyti ne tik santuokos, kaip išimtinai dviejų asmenų sąjungos, koncepcija, bet vis aktyviau keliamas klausimas dėl grupinių santuokų ar „tėvų“ legalizavimo.

3. Vaikas nėra ir negali būti objektas, jis turi būti tėvų meilės liudijimas. Taip aiškinant tėvų ir vaiko santykius vertinamos biotechnologijos parodo, ar jos padeda santuokiniam aktui pasiekti prokreaciją, ar jos pakeičia patį santuokinį aktą į laboratorinę techniką. Technologinė reprodukcija pažeidžia vaikų ir tėvų orumą, santuokinio akto integralumą bei pačią santuoką. Reprodukcija yra mechaninis modelis, joje atsiranda susvetimėjimas: tarp gamintojo (jis nėra tėvas) ir produkto (jis nėra vaikas). Tie, kurie gina reprodukciją, pasitelkdami naujausias technologijas, teigia, kad apvaisinimas mėgintuvėlyje, surogatinė motinystė, klonavimas tik padidina žmogaus laisvę, nes galima daryti tai, kas anksčiau buvo neįmanoma, tai pakeičia ir santuokinį aktą. Čia turima mintyje apvaisinimas *in vitro*, o ne medicininė intervencija *in vivo*, kai nepakeičiamas santuokinis aktas, o tik padedama gametoms susitikti moters kūne. Reprodukciniu atveju lytiškumas pasiekia vien tik biologinį lygmenį, o kūnai nuasmeninami. Esant dualistinei žmogaus asmens sampratai, atsiejus kūniškąjį pradą nuo dvasinio, žmogaus kūnas atskiriamas nuo savojo Aš, ir dėl to tampa mašina, instrumentu, kuriame tik fiziologinės funkcijos, atribojamos nuo paties asmens. Taip, prarandant asmens savybes, imama klaidingai suprasti žmogaus lytiškumą. Dėl to žmogaus lytiškumas svarbus žmogui ne tik giminei pratęsti, bet ir yra neatsiejama vyro ar moters asmens dalis. Kiekvienas savo lytiškumą išreiškia per kitą asmenį, todėl niekas negali tapti priemonė, bet turi išlikti kaip tikslas. Panaudojant kitą asmenį tik kaip priemonę, pažeidžiamas ne tik kito as-

mens lytiškumas, bet ir orumas. Atskyrus žmogaus lytiškumą nuo prokreacijos, yra nuvertinama ir pati santuoka kaip institucija. Ji tampa paprastu poravimusi ir dažnai nereikalinga. Dirbtinis gyvybės pradėjimas, pašalinant iš šio proceso nors vieną iš sutuoktinių, tuo pačiu pažeidžia ir jų bendrąjį santuokinį kvietimą į tėvystę ir motinystę, nes nauja gyvybė tampa tik laštelis ir audinių sanakaupa, o tėvystė kaip tokia praranda savo prasmę [34].

LITERATŪRA

- Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
- Berger, P. L., Luckmann, T. *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai, 1999.
- Havard, A. „Šeimos, aš jūsų neapkenčiu“ – apie Europos Parlamento šeimos politiką. <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/69546>> [žiūrėta 2007-10-20].
- LR Seimo narės M. A. Pavilionienės 2007 m. rugpjūčio 17 d. pranešimas „Šeimos klanas lietuviškai“ (pranešimas VIR).
- Meilius, K. Ar laisvamanybė, kaip politiškai privilegijuota ideologija, nepažeidinėja tradicinių religinių bendruomenių ir bendrųjų teisių? *Soter*. 2006, Nr. 17.
- LR Seimo narės M. A. Pavilionienės ataskaita Seimo Tarptautinių ryšių departamentui (2007 11 14) apie dalyvavimą Europos parlamentarų forumo surengtame seminare, vykusiame 2007 m. lapkričio 4–11 d. Filipinų Respublikoje, Maniloje.
- Dijon, X. I cambiamenti del diritto di famiglia in Belgio. Una riflessione etica. *La Civiltà Cattolica I*. 2007. Qu. 3758.
- Dijon, X. *Belgio, così la legge si è staccata dal corpo*. *Avvenire*, 2 febbraio 2007.
- Coontz, S. The Heterosexual Revolution. *New York Times*, July 5, 2005.
- The Revolution in Parenthood: The Emerging Global Clash Between Adult Rights and Children's Needs / Commission on Parenthood's Future*. New York: Institute for American Values, 2006.
- Nastopkaitė, K. Vienas kūdikis nuo šiol turės dvi motinas. *Lietuvos rytas*. 2006, Nr. 240.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje „L. v. Lietuva“. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=823071&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>> [žiūrėta 2007-10-20].
- Glendon, M. A. *The Transformation of Family Law. State, Law, and Family in the United States and Western Europe*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1989.
- Dizionario inglese-italiano*. Torino, 1989.
- Il nuovo Zingarelli. *Vocabolario della lingua italiana*. XI ed. Bologna, 1989.
- Affidavit of Stephen Lowell Nock, Halpern v. Attorney General of Canada, No. 684/00 (Ont. Sup Ct. of Justice)
- Baldwin, N. Slain because he refused to call his mother's lesbian lover „Daddy“ <http://www.thestar.co.za/general/print_article.php?ArticleId=3171828> [žiūrėta 2007-10-20].
- Baldwin, N. Courts failed: my son – dead. *The Independent on Saturday*, March 25, 2006.
- Juškevičius, J. Biotechnologijų iššūkiai: nuo bioetikos link bioteisės. *Sveikatos mokslai*. 2004, Nr. 3 (34).
- Juškevičius, J. Kai kurie teisės į gyvybę prenataliniu laikotarpiu probleminiai aspektai. *Sveikatos mokslai*. 2007, Nr. 2 (49).
- Juškevičius, J. Vaiko interesų pirmumas dirbtinio apvaisinimo kontekste. *Soter*. 2007, Nr. 21(49).
- Baltušytė, R. Byla dėl nepageidaujamo kūdikio sukėlė audrą. *Lietuvos rytas*. 2007, Nr. 217.
- AMA urges ACT to amend baby law <<http://news.ninemns.com.au/article.aspx?d=125889&print=true>> [žiūrėta 2007-10-20].
- Jenkins, M. Lesbians sue over IVF twins. *The Age*, September 19, 2007.
- Jenkins, M. IVF lawsuit lesbian mums hit back at critics. *AAP*, September 20, 2007.
- Lesbian sues over IVF twins. *The Canberra Times*, September 18, 2007.
- Butler, N. S. De facto Parenthood: The Reformer's Latest Unwholesome Innovation in Family Law. *The Weekly Standard*, March 6, 2006.
- Lithwick, D. Why courts are adopting gay parenting. *Washington Post*, March 12, 2006, B02.
- Bronzon, P. Are Stepparents Real Parents. *Time Magazine*, May 17, 2006.
- Gibb, F. Mother loses her children to former lesbian partner. *The Times*, April 7, 2006.
- Kanadietis vaikas turės dvi motinas ir tėvą. *Respublika*. 2007, Nr. 3.
- Shapo, H. Assisted reproduction and the law: disharmony on a divisive social issue. *Northwestern University Law Review*, 100 (2006).
- Sagatys, G. *Vaiko teisė į šeimos ryšius*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
- Narbekovas, A., Meilius, K. Biotechnologijos: pagalba ar iššūkis santuokai kaip institucijai? *Sveikatos mokslai*. 2002, Nr. 2.

ALTERNATIVE MODELS OF FAMILY CREATION, IN VITRO FERTILIZATION AND CHILDREN'S RIGHTS AND LEGAL INTERESTS

Kazimieras Meilius *

Marius Jonaitis **

Mykolas Romeris University

Summary

Contemporary society and modern law permanently revise concepts of marriage and family and generate new models of family creation that comprise alternative to the traditional family model. Often such new models are based not on the human nature but on the personal interests of adults. The rights and legal interests of the child in such cases are simply ignored. The current article discusses the problems how the substitution of traditional family that is understood as the union of a man and a woman by alternative family creation models, such as e. g. same-sex persons matrimony that has recently been legalised in several countries, effect the content of parenthood. In this case it is important that alongside with the traditional concept of biological parenthood the concept of psychological parenthood is being developed. Moreover, cur-

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Civil Procedure Department, professor.

** Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Civil Procedure Department, associate professor.

rently this concept of parenthood gains weighty meaning in legislation as well as in the judicial practice. The problems of psychological parenthood in turn are closely linked with the in vitro fertilization that is one of the most significant factors determining the formation of psychological parenthood concept.

The principal aim of the article is to analyse the effects that above mentioned social and as well legal phenomena have on the rights and legal interests of children. The authors claim that personal interest's of adult persons are given priority over the children's rights in majority of discussed cases, the rights of parents often are not unionized with the corresponding duties towards children. This more and more frequently leads to the situations when the child is put into the position of the object and not the subject of law.

Keywords: marriage, family, adult's rights and legal interests, child's rights and legal interests, homosexuality, procreation, reproduction, biotechnologies.